

УДК 811.161.2'246.2

С. РОМАНЮК, доктор габілітована, професор
Варшавський університет
вул. Краковське Пшемєсце, 24/26, м. Варшава, 00927
E-mail: s.romaniuk@uw.edu.pl
<https://orcid.org/0000-0003-0569-7663>

ВІЙНА В УКРАЇНІ КРІЗЬ ПРИЗМУ МОВИ

Рецензія на: Костусяк Н., Навальна М.
Російсько-українська війна в об'єктиві мови

Луцьк: Вежа-Друк, 2025.

Останнім часом з'являється дедалі більше публікацій, присвячених темі війни Росії проти України. Ідеться про видання, у яких висвітлюють вияви війни та допомагають читачеві зрозуміти складність і проблемність подій на європейському континенті, дають змогу заглибитися в їх потрактування з різних аспектів. Дослідження мови війни в цьому контексті постає особливо актуальним — змінилося українське суспільство, змінилися мовці, які почали висловлюватися так, аби їх почули, крім того, помітним є потужний сплеск тих медій, які швидко реагують на події в Україні й світі у XXI сторіччі.

У зв'язку із цим дослідження, яке потрапило до моїх рук як видавничого рецензента, важливе, потрібне, актуальне, адже його матеріалом послуговували тексти воєнної тематики, подані в українських інтернет-ресурсах, переважно в найвідоміших медійних виданнях періоду 2022—2025 років. Це незаперечна цінність — читати рукопис, якого ще не побачили інші, який щойно вийшов з-під наукового пера. З іншого боку, неабиякий виклик — оцінювати працю, яку невдовзі оприявлять широкому колу. Радість від прочитання тексту була обмеженою з огляду на непросту тематику, що її обрали Наталія Костусяк і Марина Навальна, визнані дослідниці в українській та європейській науковій спільноті. Вони послідовно від 2022 року

Цитування: Романюк С. (2025). Війна в Україні крізь призму мови. [Рецензія на: Костусяк Н., Навальна М. *Російсько-українська війна в об'єктиві мови*]. *Українська мова*, 3 (95), 123—128.

© Видавець: ВД «Академперіодика» НАН України, 2025. Статтю опубліковано на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

вивчали стан мови й мовлення медій в Україні, інформували про це у своїх численних статтях, доповідях, під час наукових зустрічей. Із їхніми напрацюваннями я мала нагоду ознайомлюватися в різних наукових часописах, зокрема й польських. Студії, написані часто у співпраці з багатьма українськими дослідниками, що активно розв'язують проблеми розвитку й зміни мови та мовлення українців під час війни, є особливо вартісними в європейському науковому просторі, вони дають змогу швидко зорієнтуватися в нових тенденціях, зрозуміти їхню специфіку, а насамперед «із перших вуст» дізнатися про те, чим живе українське суспільство — і не тільки у сфері науки, але й загалом, оскільки ці праці віддзеркалюють розвиток публічного дискурсу сучасної України¹.

Ретельні наукові спостереження та докладний аналіз матеріалу, зібраного впродовж тривалого часу, дали змогу визначити основу майбутньої монографії. Тому цілком закономірно, що результатом плідної та наполегливої праці стала повноцінна книжка, успішно підготовлена професорами Н. Костусяк і М. Навальною.

Монографія, присвячена дослідженню мови українських медіа, є вагомим внеском у сучасне українське мовознавство, у слов'янську славістику й загалом у світову лінгвістику, зокрема в галузі функційного аналізу публіцистичного дискурсу воєнного періоду. Праця засвідчує не тільки академічну ретельність, а й надзвичайну актуальність, оскільки мовні зміни в українських масмедіа безпосередньо пов'язані з глибокими соціально-політичними трансформаціями, що відбуваються в Україні в умовах повномасштабної війни після її початку 24 лютого 2022 року.

Рецензоване дослідження охоплює понад 60000 синтаксичних одиниць, зафіксованих в інтернет-виданнях 2022—2025 років, що стосуються загальної тематики війни. Воно вирізняється чіткою структурою, систематизованістю викладу та багатою джерельною базою. Кожну мовну одиницю або феномен проаналізовано в контексті, із вказівкою на джерело, що відповідає високим академічним стандартам — приклади можна не тільки перевірити самостійно, але й використати до власних досліджень, що дотичні

¹ Костусяк Н.М., Шульська Н.М., Костриця Н.М. (2022). Метафорична вербалізація концепту війна в сучасних медійних заголовках. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*, 56, 60—65. <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2022.56.13>; Костусяк Н.М., Навальна М.І., Межов О.Г. (2023). Вербальні ідентифікатори ворога: культуромовні й деестетизовані моделі. *Slavia Orientalis*, 4 (LXXII), 893—905. <https://journals.pan.pl/dlibra/publication/148592/edition/130439/content>; Костусяк Н.М. (2024). Лінгвостилістичні та прагматичні особливості неохарактерів та неохарактерів періоду російсько-української війни. *Досвід війни. Медійно-дискусивний простір сучасної України: монографія* (с. 43—58). Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego. <https://www.wuw.pl/product-pol-19651>; Межов О.Г., Костусяк Н.М., Навальна М.І. (2024). Лексико-граматичні засоби експлікації психоемоційних станів у сучасних українських медіатекстах воєнного періоду. *Slavia Orientalis*, 2 (LXXIII), 111—127. <https://journals.pan.pl/dlibra/publication/151726/edition/133827/content>; Костусяк Н., Демидюк О. (2025). Стильова транспозиція лексики в сучасному волинському медіадискурсі. *Studia Ucrainica Varsoviensia*, 13, 11—18. Варшава. <https://doi.org/10.31338/2299-7237suv.13.1>.

до аналізу іншого типу — наприклад, дискурсивного чи історичного. Методологію цієї праці характеризує застосування елементів функційної лінгвістики, когнітивного підходу, лінгвостилістики та дискурс-аналізу. Варто зауважити про сучасний підхід, що полягає в залученні інтердисциплінарних елементів: соціолінгвістичних (вплив соціуму), психолінгвістичних (реакція на травму), політолінгвістичних (інформаційна політика).

Проаналізувавши ілюстративний матеріал, авторки звернули увагу на різні аспекти функціонування мови: описали заголовки масмедійних текстів, номінації осіб за різними видами діяльності (зокрема ворога, людей, які постраждали під час війни, і т. ін.), позивні українських військових, фразеологізми, негативно-оцінні та експресивно марковані стійкі утворення. За спостереженнями дослідниць, військова лексика часто має негативно-оцінне забарвлення, натомість «у мові сучасної української публіцистики дедалі активніше використовують сполуки, які, крім номінативно-інформаційної функції, надають журналістським текстам книжності» (Костусяк, Навальна, 2025, с. 19). Докладний аналіз і висновки, що з нього випливають, звичайно, знаходимо далі в тексті книжки.

Монографія складається з трьох концептуально вибудованих розділів, які охоплюють ключові аспекти змін у мові сучасної української публіцистики: лексико-семантичні модифікації, вербалізацію узагальнених лінгвістичних понять та граматично-стилістичні особливості дискурсу. Кожен розділ містить декілька підрозділів, що дало змогу глибоко дослідити тематику за різними мовними рівнями.

У першому розділі вивчено лексико-семантичні модифікації в українському медійному дискурсі. Авторки слушно зауважили про розширення сфери використання військової лексики, що ми пропонуємо називати «мілітаризацією української мови і мовлення», пор.: *гуманітарний фронт, соціальний фронт, культурний фронт, творчий фронт, мистецький фронт, музичний фронт* та ін. (Костусяк, Навальна, 2025, с. 28—38). На матеріалі з інтернет-ресурсів 2022—2025 років продемонстровано, як деякі лексеми функціують із переносними значеннями, а новоутворення входять до активного вжитку. Наприклад, слова *військовий, боєць, захисник* набувають не лише фахового, але й ідеологічного навантаження, конструюючи образ національного героя. Неологізми *атовці, укropи, укри* функціують як маркери групової ідентичності, пор.: *Думає, укropи — село, нічого не можуть* (<https://glavcom.ua>, 07.05.2022); *Атовці у Луцьку готувалися до блискавичного вторгнення з Білорусі* (<https://konkurent.ua>, 13.04.2022); *Кіноповість “Укри” відомого українського письменника, драматурга та кіносценариста Богдана Жолдака — це бойова проза про сучасне АТО* (<https://www.livelib>, 20.02.2025).

Дослідниці описали функціонування графічних варизмів у мові сучасних медіа, наголосили на позамовних чинниках, що впливають на актуалізацію таких запозичень; порушили проблему доцільності / недоцільності використання написаних латиницею номінацій у публіцистичному просторі тощо. Основну увагу зосереджено на графічних варваризмах і англізмах на

зразок *Patriot, Starstreak, Hawk, Leopard* тощо, що їх авторки інтерпретували як наслідок експресивної функції та впливу мультимедійного простору.

У другому розділі запропоновано функційно-прагматичний аналіз засобів вираження таких мовних універсалій, як неозначеність, заперечення, квантитативність, присвійність. Використано комплексний підхід до вивчення граматичних форм, їхніх лексичних маркерів та словотвірних моделей. Докладно вивчено семантичні відтінки лексем *ніякий, жоден, нітрохи*, а також аналітичні конструкції, що реалізують заперечення або обмеження в тексті, напр.: *Уже без танків, але з "дивомашинами"*; *«Почервоніли» всі області, окрім Одещини; Замість компенсації... запропонували людям іпотеку*.

Дослідниці виокремили також семантико-граматичні варіанти реалізації категорії присвійності в публіцистичних текстах воєнного періоду. Особливо цінним є комплексний аналіз формальних маркерів присвійності (прикметників, займенників, родових форм тощо), які активно функціують у межах новостворених медійних форматів, зокрема в заголовках та інформаційних блоках новин, напр.: *«Мамин мародер і взуттєвих справ майстер» — впізнали окупантів, які передавали награбоване родичам у РФ* (<https://gazeta.ua>, 07.04.2022).

Третій розділ присвячено проблемам словотвірної динаміки, зокрема продуктивності аббревіатуротворення та інноваційних дериватів. Серед аббревіатур, що ввійшли до активного вжитку, виділено *ЗСУ, ТРО, РДК, БПЛА*. Лексеми на зразок *рашист, ватник, сепар, орки, кацапи* досліджено в контексті їхньої емоційної маркованості та інвективної функції. Такі одиниці мають значну експресивну силу, їх переважно використовують для демонстрації презирства або іронії щодо противника. Як слушно зазначили авторки, «інвективи здебільшого надають мові публіцистики сарказму й негативної оцінки, вони експлікують зневагу до представників ворожої армії й політиків, вияскравлюють такі їхні риси, як вульгарність, нахабність, жорстокість та ін.» (Костусяк, Навальна, 2025, с. 300).

Важливо, що основну увагу зосереджено на стилістично маркованих одиницях, які засвідчують зміни в мовній структурі й слугують засобом впливу на читача. Тому логічно, що об'єктом цієї студії стали метафоризовані мовні одиниці, засвідчені в медійних текстах періоду найбільшої активності російсько-української війни, чи інвективи, на вживання яких вплинули позамовні чинники.

У монографії проаналізовано десятки неологізмів, створених під час війни або актуалізованих у її контексті. Зокрема, подано приклади лексем:

- *рашизм* як зневажлива вторинна номінація росіян, напр.: *Як далі вести війну, якщо рашисти всюди закопались...* (https://defence-ua.com/army_and_war, 16.10.2023);

- *кацапи, орки, русня, фашист, русня* — приклади семантичної деривації та нового семіотичного навантаження в сучасному медійному просторі. Авторки кваліфікують їх як інвективи-синоніми, які мають однакову стилістичну роль.

У монографії проаналізовано також інноваційні словотвірні моделі: утворення прикметників та іменників із формантами *-шник*, *-івець*, *-ець* (*айдарівець*, *азовець*, *атошник*), що засвідчує адаптацію та українізацію військового сленгу, напр.: *АТОшник чи Атовець? Як правильно сказати українською?* (<https://www.obozrevatel.com>, 04.10.2023). Такі приклади демонструють активну деривацію на основі назв військових підрозділів і аббревіатур, що їх широко вживають в українському публічному дискурсі.

Крім описаної вище мериторичної вартості монографії, звертаю увагу на ще одну особливість: це робота, пов'язана з макетуванням книжки, яку зреалізувала Наталія Костусяк. Було б, звичайно, доречніше, аби таку працю виконували ті, хто не пише монографій, проте розуміємо всю складність видавничого процесу, брак коштів, із ним пов'язаний, особливо за сьогоденних складних обставин в Україні, тому ціную те, що книжка, крім високого наукового рівня, відповідає всім іншим вимогам видавничої справи, насамперед завдяки авторкам.

Окремо наголосимо на оформленні книжки, яке привертає увагу читача, — візуальне мистецтво спільно з науковим змістом створює комплексну композицію, що тепер є надзвичайно важливим. Хоч обкладинка монографії оформлена у стриманому академічному стилі, вона водночас виконує символічне навантаження. Дизайнер Сергій Вовкодав розмістив на ній контрастну графічну композицію: світлину зруйнованого будинку вгорі та фотографії газет у поєднанні з образами українських військових унизу. Єдиним яскравим зображенням є український прапор. Обкладинку можна трактувати як метафоричне втілення самої назви праці — *війна крізь фокус мови*.

Насамкінець зазначу, що монографія «Російсько-українська війна в об'єктиві мови» є зразком наукової рефлексії щодо подій, що відбуваються в сучасному українському просторі. У ній не лише зафіксовано мовні інновації, а й осмислено їх у парадигмі культурної самоідентифікації, національного спротиву, комунікативного захисту. З огляду на викладене попередню дослідження Н. Костусяк і М. Навальної є унікальним лінгвістичним свідченням часу, у якому мова стає не лише засобом спілкування, а й засобом спротиву, ідентифікації, пам'яті. В умовах війни мова змінюється швидко, динамічно, і саме такі дослідження дають змогу зафіксувати ці трансформації з науковою точністю. Праця репрезентує новий етап у вітчизняному медіалінгвістичному аналізі, демонструючи високий рівень аналітичності, системності та суспільної спрямованості.

Переконана, що книжка матиме свого читача, вона стане у пригоді студентам і викладачам закладів вищої освіти. Рекомендуємо опрацювати її мовознавцям, філологам, журналістам, здобувачам філологічних факультетів, аналітикам інформаційної політики. Упевнена також, що видання зацікавить широке коло читачів, не пов'язаних із наукою, але тих, хто хоче знати, як змінюється не тільки українська історія, мова, масмедії, але й змінюються ті, хто їх активно творять, — мовці.

Із глибоким переконанням щодо вартісності видання я рекомендувала цю книжку до друку, працюючи над текстом як видавничий рецензент. Ще з більшою впевненістю пишу ці слова, скеровуючи їх до загалу — усіх тих, хто цікавиться описаними вище проблемами.

Рецензію отримано 18.07.2025

Svitlana Romaniuk, PhD., Habil., Associate Professor
University of Warsaw
26/28 Krakowskie Przedmieście Str., Warsaw 00927, Poland
E-mail: s.romaniuk@uw.edu.pl
<https://orcid.org/0000-0003-0569-7663>

THE WAR IN UKRAINE THROUGH
THE PRISM OF LANGUAGE

Review of: Kostusiak N., Navalna M.

The Russian-Ukrainian war through the lens of language

Lutsk: Vezha-Druk, 2025 (in Ukrainian).